

Фашизм і нацизм.

У чому всі
ПОМИЛЯЛИСЯ

Звісно, жодна нормальна людина не може відчувати симпатії до фашизму з його культом дуче чи каудильйо, загонами чорносорочечників і касторкою для інакодумців. Але водночас оголошувати Голокост породженням «звірячої фашистської ідеології» навряд чи справедливо.

Українцям добре знайома ситуація, коли історичні події 70—50-річної давності стають приводом для грандіозних баталій у суспільстві й політикумі. При цьому в хід неодмінно йдуть слова «фашист» і «фашистський». Мало хто здогадується, що взагалі-то їх некоректно застосовувати навіть до самого Адольфа Гітлера.

Лише зрідка окремі історики та політологи зауважують, що фашизм і нацизм — аж ніяк не тотожні поняття. Але докладно зупинятися на цій слизькій темі у нас не люблять. Кому хочеться з'ясовувати різницю між двома видами негідників?

На жаль, досвід показує, що термінологічна плутанина незмінно породжує спотворене сприйняття історії. Навіть коли йдеться про такі одіозні явища, як фашизм чи нацизм.

У мемуарах одного ветерана війни описано цікавий епізод, який відбувався в Німеччині узимку 1945-го. Радянський офіцер обізвав літнього цивільного німця «старим фашистом», добряче його здивувавши:

«Німець запитав:

— Warum Faschisten?
Faschisten — Italien.
Mussolini.

— Фашисти — в Італії?! А тут хто?!

— Hitler. NSDAP. Nazis.

— Ти ба, — сказав гвардії капітан. — Виявляється, різниця є. Нічого. Повісимо Муссоліні, повісимо й Гітлера».

Справді, функціонери НСДАП та есесівські зарізяки навіть не підозрювали, що в СРСР їх вважають фашистами. Натомість радянські люди не здогадувалися, що фашизм і нацизм — різні, хоч і багато в чому схожі рухи.

VS

Спільні риси двох ідеологій назвати неважко:

- тотальне неприйняття демократичних цінностей,
- прагнення до жорсткої однопартійної диктатури,
- культ вождя, ненависть до марксистів і лібералів,
- беззастережний примат національних інтересів над індивідуальними та класовими.

Є, втім, і істотні відмінності.

Емблемою фашизму, що зародився в Італії після Першої світової війни, не випадково стала давньоримська фасція — в'язка лозин, символ єднання та міцності. Фашисти висунули привабливу тезу про «єдність нації» — на противагу класовій боротьбі і партійним розбратам, породжуваним «гнилою» демократичною системою. Ідеологи фашизму вважали, що парламентську демократію має змінити т.зв. корпоративна держава на основі професійних груп (корпорацій), що виконують певні функції. Разом корпорації становлять єдиний національний організм, і виходить повна ідилія...

Окремим класам і партіям фашизм протиставляв, говорячи сучасною мовою, політичну націю. І нас не має дивувати той факт, що в 1920-ті роки серед соратників Беніто Муссоліні траплялися етнічні євреї — наприклад сенатори Лурія, Анкона і Меєр, голова Держбанку Тепліц чи Гвідо Юнг, член Великої фашистської ради, міністр фінансів і активний розробник «корпоративних» ідей. Те ж саме можна сказати і про фашистські режими в Іспанії і Португалії, до речі, вони благополучно пережили війну, закінчення якої нібито ознаменувалося перемогою над фашизмом.

А ось у випадку з нацистами ситуація принципово інша. Тут на передній план виходить турбота про «чистоту нації», нетерпимість до інородців, печерний біологізм із обмірюванням черепів, вираховуванням відсотка арійської крові тощо. Саме для нацизму характерна ідея про «неповноцінні раси» і «расу панів», нібито покликану правити Землею. Фашисти були значно менш амбітними, ніж нацисти, котрі будували грандіозні плани з радикальної перебудови всього світу.

Звідси випливає ще одне знакова відмінність між фашизмом і нацизмом — ставлення до релігії. Якщо у фашистських державах церковні інституції набули великого авторитету та впливу, то нацисти відверто церкви не шанували. Для них релігія була конкурентом у боротьбі за душі співгромадян.

Американський історик Алан Кассельс ще в 70-х роках ХХ століття висунув оригінальну теорію щодо поширення фашистської та нацистської ідеологій у державах Європи. На його думку, фашизм був характерний насамперед для порівняно відсталих країн, які розраховували з допомогою жорсткої диктатури та централізованої економіки домогтися прискорених темпів розвитку. Нацизм же, навпаки, слід розглядати як негативну реакцію на промисловий переворот і урбанізацію, котрі породили «змішання племен» і розмивання національних особливостей. Тому нацистські ідеї набули найбільшої підтримки в передових індустріальних країнах на кшталт Німеччини.

Хибно було б вважати, що фашисти та нацисти, які виступали єдиним фронтом у період Другої світової, були одвічними союзниками. Дуже показовим є приклад Австрії. На початку 1930-х при владі тут був канцлер Енгельберт Дольфус, запеклий фашист, який мріяв про корпоративну державу, розпустив парламент, ліквідував основні громадянські свободи та уклав союз із Муссоліні. При цьому найлютішими ворогами Дольфуса були місцеві нацисти, прибічники приєднання Австрії до Третього рейху. Улітку 1934-го австрійські наці вчинили спробу путчу, захопивши резиденцію канцлера-фашиста і смертельно поранивши його самого. До речі, ці бурхливі події ледь не спровокували військовий конфлікт між Німеччиною та Італією.

Одним із найбільших злочинів ХХ століття, безперечно, є влаштований гітлерівським режимом геноцид. І одіозність поняття «фашизм» для нас пов'язана насамперед із трагедією Голокосту. Але, хоч як парадоксально, фашисти були до неї причетні дуже віддалено.

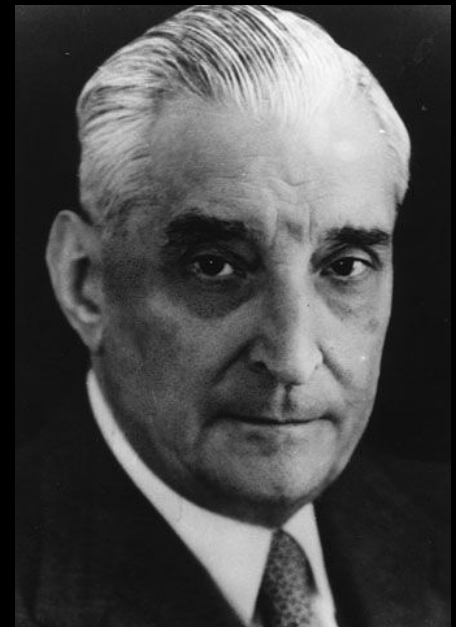
Протягом 15 років після приходу Муссоліні до влади в італійській фашистській державі не було національної дискримінації. Антисемітські закони дуче ухвалив лише 1938-го, під впливом новонабутого союзника-фюрера. Однак брати участь в «остаточному вирішенні єврейського питання» Муссоліні категорично відмовлявся і не видавав Гітлеру італійських євреїв. Вони залишалися в безпеці аж до осені 1943 року, коли Італія капітулювала і німці, котрі зайняли північ країни, відкрили лік італійським жертвам Голокосту.

Ще кілька промовистих фактів. Зайнятої італійською окупацією Албанії Голокост не зачепив зовсім. У Хорватії 1941-го кілька тисяч євреїв утекли з районів, підконтрольних німцям і усташам, в італійську окупаційну зону. Через рік німецьке керівництво зажадало від Італії видати втікачів. Фашисти відмовилися...

Нарешті, були класичні фашистські режими Франко в Іспанії та Салазара в Португалії. Вони не тільки не переслідували «своїх» євреїв, а й надали притулок тисячам єврейських біженців з інших країн.

Ототожнення фашизму і нацизму дісталось нам у спадщину від радянської пропаганди. І, вочевидь, пов'язане з прагненням більшовиків підігнати всіх недругів під спільний ранжир. Фанатики, які бачили дійсність у кривому дзеркалі марксистських догматів, упевнено заявляли: класова сутність усіх буржуазних партій однакова! Сталінська пропаганда в 1930-ті роки легко ставила знак рівності між Гітлером і британськими консерваторами. Мовляв, у Німеччині — «відкрита диктатура великого капіталу», а в Англії — «замаскована». Де вже тут

Італійський фашизм вийшов на історичну арену раніше від інших одіозних рухів, тому слово «фашист» і перетворилося на універсальний ярлик для політиків, ворожих комунізму. З початку 1920-х років так почали називати геть усіх діячів правої орієнтації — від Гітлера до Пілсудського, від Муссоліні до Ульманіса. Мало того, європейських соціал-демократів, які ніяк не підпадали під визначення «фашисти», але Сталіну теж не подобалися, охрестили «соціал-фашистами». Цей абсурдний епітет активно використовували аж до середини 1930-х років.

До речі, протилежний табір у 1920—30-ті роки також грішив схильністю до штучних узагальнень. Ультраправа преса таврувала зловісних червоних, зображуючи російських більшовиків, німецьких есдеків та англійських лейбористів як єдине ціле. Проте сьогодні жоден дослідник не оперує цим пропагандистським ярликом. А от багатоликі «фашисти» успішно перекочували з агіток радянської епохи до сучасних монографій, статей та шкільних підручників. Заодно ми успадкували і кілька похідних штампів.

Зокрема наші ЗМІ досі полюбляють уживати термін «фашист» для позначення військового вермахту. Уявляти кожного німця, мобілізованого в армію Гітлера, носієм певної ідеології, причому навіть не гітлерівської, абсолютно некоректно. З таким самим успіхом можна охрестити всіх бійців Червоної армії «троцькістами».

Слід згадати і слівце «німецько-фашистський». Цей термін не лише хибний в історичному плані, а й досить сумнівний з погляду лінгвістики. Радянські пропагандисти наплодили чимало схожих словесних потвор, однак частина з них швидко втратила актуальність. Ще за Сталіна канули в Лету яскраві перли: «соціал-фашист», «українсько-німецький націоналіст» (так один час пробували називати бійців УПА), «право-лівацький блок Сирцова—Ломінадзе» (про розгром цієї антипартійної групи рапортували радянські газети на початку 1930-х). Доля «німецько-фашистських загарбників» склалася вдаліше — вони досі з нами.

Чи слід відмовитися від уживання терміна «фашизм» у хибному контексті? Запитання не з легких. Якщо на одній шальці терезів — історична об'єктивність, то на іншій — усталені стереотипи, стоси книжок і статей, опублікованих за останні 70 років, нарешті, політкон'юнктура...

- Підготувала Омельченко Ольга